

SAĞLAM VE NOKSANSIZ BİLGİ SAHİBİ MUHAKKİK
EBÛ NAŞR EL FÂRÂBÎ'NİN SİMYA SANATININ
LÜZÛMU HAKKINDAKİ RİSÂLESİ

ESİRGEYEN VE YARLIĞAYAN TANRI'NIN ADIYLA

Fârâbî, Tanrı ona rahmet etsin, şöyle söylüyor : bu makaleyi yazmaktan maksadım, burada, simya sanatının lüzümünden bahs etmek, simyanın ne dereceye kadar ve hangi yönden gerçeğe uygun olduğunu, ve simyanın mahiyetini merak edip bu hususta hüküm verenlerin düştükleri hataların sebebini zikretmektedir.

Bu hususta hataya düşenler iki ayrı sınıf teşkil eder. Bunlardan biri simyayı red ve tezyif eder. Diğeri de simyayı tasvib eder, onun doğru olduğu iddiasında bulunur, ve simya için mümkün olan şeylerin sınırını aşmak suretiyle iddialarını mübâlağaya vardırıır. Bu iki gurupun her ikisi de verdikleri hükümde yanılmaktadır. Bana gelince, ben derim ki, bu sanatı tedvin edenlerin ve bu konu üzerinde yazı yazanların kast ve gayesi, meseleleri müphem olarak ifade etmek ve kendileriyle aynı sınıftan olan bilge insanlardan gayrısının bu sanatı onlardan anlayıp öğrenmelerine mâni olmaktır. Bu sebeple, onlar, simya ile ilgili yazılarında edebî ifâdeler kullanırlar, ve bâzıları bu sözleriyle gerçeği, takliden, yani sembolik ve allegorik olarak ifâde ederler, bâzıları da yalan yanlış şeyler yazarlar. Onların bu sözleri yardımıyla simya sanatında bilgi ve vukuf kazanmak çok uzak bir ihtimaldir. Çünkü onların bu sanatla ilgili olarak ifâde ettikleri şeyler, meselenin cahili olan kimselerin sandığı gibi, zâhirdeki mânalarında değildir. Gerçeği takliden, sembolik ve allegorik bir şekilde tertip ve tanzim edilen yazılar da, edebî ifâdeler dolaşısıyla, bâtil sözlerle bulandırılarak müphemleşmiş bir durumda bulunur, bunlardaki muhtelif söz ve ifâdeler birbirini tutmaz, ve bu sebeple, bu yazılar mütâlea edildikte, insanın zihni tereddüt ve müşkül içinde kalır ve bu sözlere verilmesi gereken mâna bakımından muayyen bir tefsirde karar kılınamıyarak bir kararsızlık durumu içine düşülür.

76

¹ Bu rakamlar aşağıda (sa. 75-79) neşredilmiş olan arapça sayfa numaralarını göstermektedir.

Bu kabil sözler mutata olan ve câri olarak kullanılan şekillere sokularak ifâde edilseler dahi, yine anlaşılır hale gelmekten tama- miyle uzak bulunurlar. Sembol, lugaz ve muamma yardımıyla bu yazarlarda ihdas etmek istedikleri duruma uygun olarak, nerede ise bu ifâdelerdeki misâllerden hiçbiri gerçekte temsil ettikleri mâ- nalara uygun düşmez. Böylece hiyleli bir tarzda yazılan yazılardan simya sanatının anlaşılıp kavranamaması vaziyeti zarurî olarak mev- cuttur. Çünkü esasen mevzuun kendisi, sembol ve allegoriden kur- tarılarak menus sözlerle açıkça ifâde edilince de, son derece muğ- laktır. Zira simya, tabii ilimlerin, kavranması aslında zor dalların- dan biridir, ve tetkik konusu müşabih cüzülû mürekkep cisimler, yani madenler olan tabii ilimler branşında bilgi kazanılmadan sim- yada kat'î hükümlere varılarak noksansız isbatların yapılması (*taşdik*) ve mefhumlarla tariflerin (*taşavvur*) sarahatle tesbiti imkânsızdır. Madenler hakkındaki bilgi ise ancak noksansız bir mantık bilgisinden ve madenler ilmine takaddüm eden tabii ilimler dalında tam vukuf sahibi olunduktan sonra mümkün olur.

Simyacıları müphem ifâdeler kullanmaya sevkeden âmil şudur :

Onlar bu sanatta kullanılan usul ve yolları keşfetmişlerdir. Hal- buki eğer bu sanat yardımıyla elde edilen nimetleri sembolik ifadeye başvurmak suretiyle başkalarından sakınıp kıskanmasalar, keşfedil- miş olan bu simya usulleri yüzünden milletlere ve şehirlere gelecek zarar pek büyük olur. Gerçekten, bu mesele üzerinde bu bakımdan düşünülünce açık olarak görülür ki, simya sanatındaki usuller ve yollar kamuca bilinse, hiçbir medeni topluluk tam bir istikrar kaza- namaz, altın ve gümüş vasıtasıyla temin edilen kazanç yok olur, ve ticarî muameleler için başka cevherlerin esas olarak kabulü lâzım gelir. Halbuki altın ile gümüşün ticarî muamelede esas tutulmasının zarurî olduğu, bu iki madenin yerine geçecek üçüncü bir madenin mevcut bulunmadığı, ve böyle bir cevher mevcut bulursa bile, altın ile gümüş için vârid olan durum ve mülâhazaların bu cevher için de aynıyle vârid olacağı bütün dünyaca tebeyyün etmiştir.

İşte bu sebeple simyacılar, yazdıkları kitaplarda, sanatlarında kullanılan usuller hakkında sarîh beyanlarda bulunmamaktadırlar. Esasen onların bu kitapları kaleme almaktaki maksadı, sanatlarını öğretmek ve meslekî sırlarını ifşa etmek değildir. Bu eserleri meydana getirirken, onlar sadece insanların zihinlerinin ilmî çalışma yolunda tenbih ve teşvik edilmesini sağlamak arzusuyla hareket etmektedir-

ler. Çünkü, tabiatı iktizası olarak, insanda herhangi bir şeye karşı ilk bir heves meydana getiren ve bu suretle ilmî bilgi edinmeye karşı bir meyil yaratan şeyler, bu kabil şeylerdir. Üstün zekâyâ sahip olanlar, bu yoldan ve farkında olmadan, tam bir ilmî kavrayışa ve saadete (yani ruhî tasfiye ve yükselmeye) nâil olurlar, ve bu takdirde, felsefe yoluyla idrak ettikleri şeyler dolayısıyla duydukları gıbtalanma hissi (yani yerinde ve haklı tefahur duygusu), simya sanatının onlarda tevlit ettiği gıbtalanmadan çok daha büyük olur. Ehemmiyetsiz şeyler işte bâzan bu suretle önemli şeylerin sebebi rolünü oynar.

Yukarıda söylediklerimizden sarıh olarak çıkan netice şudur ki, simya sanatındaki başarılar, ancak madenler ilmine vukuf sahibi olmak ve bu ilim branşında yakıyn hasil etmek suretiyle elde edilen sağlam bir muhakeme kabiliyeti sayesinde mümkün olur. Demek ki simyaya vukuf, ancak felsefe öğrendikten sonra kabil olur. Bu sebeple, bir taraftan, simya bilgisine sahip olan kimsenin felsefe dallarından alacağı nasip fazlaşır, diğer taraftan da, felsefe, eşya hakkındaki gerçeklerin kavranmasını sağlayan noksansız bir bilgeliği temsil ettiğinden, felsefe bilgisi ile mücehhez olan insan, simyayı bu bilgisinin şumûlü içinde mülâhaza edip daha etraflı bir şekilde anlayabilir. Bundan dolayı, simyaya ancak filozof olan kimse itina eder, ve eğer onu filozoftan gayrısı öğrenecek olursa, bundan en büyük felâketler doğar.

Bu sanat erbabının kitapları tetkik edilince, onların, simya öğrenmeye başlamazdan önce hazırlayıcı mahiyette olan yardımcı ilimlerde ve tabîî ilimlerde bilgi edinmek lüzûmundan bahsettikleri görülür. İnsan nefsi için mevcut olan bu durum, dış âlemdaki eşyada mevcut duruma da tamamen uygundur.

Madenler üzerine yazdığı kitapta, Aristo, simyanın mümkün olan şeyler arasında bulunduğunu, ancak onun, kuvveden fiile getirilmesi güç bir imkânı temsil ettiğini beyan etmiştir. Gerçekten de böyledir. Meğer ki, tesadüfen, bu imkânın kuvveden fiile gelmesini kolaylaştıran şartlar mevcut bulunsun. Bu elverişli şartlar, simya meraklısının saadetten bol bir nasip almış olması, bütün tabîî ilimlere, devamlı ve inkıtasız tecrübeleriyle birlikte vâkıf bulunması, ve simyacıların kullandıkları sembollerin hakiki mânalarıyla ona malûm olmasıdır.

Aristo, yukarıda zikrolunan kitabında, simyayı ilkin diyalektik yolu ile inceleyerek, içinde bulunduğu durumların çok ve çeşitli

olması dolayısıyla sarıh bir şekle irca edilme teşebbüslerine fazla mukavemet gösteren meselelerle ilgili olarak âdeti olduğu veçhile, ilkin bir kıyas yardımıyla onun doğruluğunu, sonra da ikinci bir kıyas yardımıyla bâtil olduğunu gösteriyor. Sonra da, simyanın doğruluğunu ve imkânını, iki mukaddime ile birlikte sunduğu bir kıyas yardımı ile beyan ediyor.

Kitabın başlangıcında bulunan bu iki mukaddimededen birincisi şudur : altın ile gümüş, ve ateş tarafından yakılmayan fakat eritilen (cüzüleri dağıtılan, yahut da, parlatılan ?) bütün cevherler aynı nev'e dahildir ; aralarında mevcut farklar da, bunların formlarında değil, ancak arazlarında olup bu farklardan bâzıları zatî, yani öze ait arazlar, bâzı diğerleri de ârizî arazlardan ibârettir. İkinci mukaddime de şöyledir : aynı nev'e dahil olup aralarındaki fark bir araz farkından ibâret olan iki şeyden her birinin diğerine intikal ve istihalesi kat'î olarak mümkündür. Eğer araz zâtî olursa, bu intikal ve istihale zor olur ; araz müfârak olduğu takdirde de intikal kolay olur.

Simyanın güç oluşuna, yani altın ve gümüş elde edilmesindeki zorluğa gelince, bu, madenlerin ekserisinin gerek zâtî ve gerekse ârizî arazlar bakımından farklı olmalarından ileri gelir. Altın ile gümüş arasındaki farkın ise hakikaten pek küçük olduğu anlaşılıyor.

Yukarıda söylediklerimizden, ekseri insanların, simyayı desteklerken hataya saplanmalarının, yahut da, simyada mümkün olan şeyleri red ederek mübâlağaya gitmelerinin sebebi meydana çıkmıştır. Gerçekten, ilimle uğraşmamış bâzı kimseler simyayı tezyif etmiş ve onun bâtil olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Bu beyanların her ikisi de hakikatin dışında kalır.

Vehhâb olan Tanrının yardımıyla yazımız sona erdi.

Hamd, bir olan Tanrıyadır.

Tanrının selât ve selâmı seyyidimiz Muhammed'e ve âline olsun.

رسالة الحكيم الفاضل المتقن المحقق ابي نصر الفارابي في وجوب صناعة الكيمياء¹

بسم الله الرحمن الرحيم

قال الفارابي رحمه الله² قصدى أن اذكر في هذه المقالة وجوب هذه الصناعة ومن اى طريق يثبت³ والسبب⁴ في الاغاليط الواقعة للناظر فيها⁵ فإن الغالطين فيها صنفان⁷ صنف⁶ يدفعها ويريفها⁸ وصنف يثبتها ويتجاوز حداً الممكن فيها وكلا الفريقين اخطأ¹⁰ فيها واقول¹¹ ان القوم الذين دونوا¹² هذه الصناعة كان قصدهم الاغماض فيها وأن لا يفهمها عنهم إلا من كان حكيم في مثل طبقتهم فاستعملوا¹³ في العبارة عنها اقاويل شعرية¹⁴ بعضها¹⁴ حاكوا¹⁵ بها¹⁶ الحق¹⁶ وبعضها¹⁷ ابطلوا ومن البعيد¹⁸ حصول المعرفة بالصنعة من اقاويلهم إذ ليس قولهم فيها على ظاهره كما يظنه من يجمله¹⁹ ثم القول¹⁹ الذى حاكوا²⁰ به الحق²⁰ قد غمّرت²⁰ه الاقاويل

1 . . . . Ibn obi . . . في وجوب صناعة الصناعات وهي الاكسير : B : L'de başlık yok. مقالة في وجوب صناعة الكيمياء والرد على مبطلها : (cilt 2, sa. 139) Uşaybi'a'da

2 قال الحكيم الفاضل المتقن المحقق رحمه الله عليه : B

3 قصدنا في هذا القول أن نضعه في وجوب صناعة الكيمياء : L

4 واذكر السبب : B . وذكر السبب : L

5 واذكر السبب الواقع حق غلط فيها من غلط : B - 6

7 والغالط فيها صنفان : L

8 بينها : B

9 ويتجاوز الممكن فيها فاقول : L - 11

10 الصناعة جروا الى الاغماض فيها واستعملوا : L

11 (؟ جادوا ؟ حادوا) حادو : B

12 بعضهم ؟

13 (؟ الجهلة) ا (؟) بجهله : B

6 ؟ للقاصر : L

7 دفعها : B

8 اخطوا : B

9 كتبوا : L

10 بعضهم ؟

11 به : B

12 البعد : L

13 جادوا : B

الباطلة لتشابه النظم²¹ ويغلق القولُ بعضُهُ ببعض فلذلك يقع في الذهن عند النظر فيها²² حيرة²³ واضطراب و انتقال من رأى إلى رأى ولو أن أمثال هذه الأقاويل وُضِعَتْ في العبارة عن الامور التي يتداولها الجمهور لَبَعُدَتْ عن الذهن جداً حتى لا يكاد يقع عليها مثال²⁴ على²⁵ ما يشاء²⁶ هذه من الرموز واللغز والمعنى²⁷ فباضطراب يلزم أن لا يفهم²⁸ هذه الصناعة مما كُتِبَ²⁹ فيها بمحاول³⁰ اذ هي في نفسها على غاية من الغموض بعد أن يُعَبَّرَ عنها بالاقاويل المشهورة لانها جزء³¹ من العلم الطبيعي من اجزائه التي³² يعسر عليها الوقوف | أولاً ولا³³ يمكن أن يقع فيها التصديق³⁴ والتصور التام لها³⁵ حتى يُعَلَمَ الجزء من العلم الطبيعي الناظر في الاجسام المركبة المتشابهة الاجزاء وهي المعادن والعلم بها لا يمكن الا بعد المعرفة التامة بصناعة المنطق وبالاجزاء المتقدمة من العلم الطبيعي لهذا الجزء والسبب الذي دعاهم إلى الاغماض هو³⁶ انهم كشفوا هذا الامر ولو³⁷ لم يحظروا³⁸ من النعمة فيها³⁹ بالرموز⁴⁰ لكان الضرر منه لاحقاً بالامم⁴¹ والمدن عظيماً وعند التفحص⁴² تبين أن الجمهور⁴³ لو علموا اعمال هذه الصناعة⁴⁴ لم يتم البتة اجتماع⁴⁵ مدني⁴⁶ ولعدم الانتفاع بالذهب والفضة ولاحتياج⁴⁷ إلى الارتباط⁴⁸ بجواهر اخر يكون⁴⁹ بها المعاملات وقد تبين

B, sa. 2

حصول المعرفة من تلك الاقاويل الكاذبة مع تشابه النظم : L 21 - 20

في الذهن فيها: B 22

مثال ما : L 24

هذه في اللغز والمصا : L 26

كتبت : B 29

الطبيعي الذي : B 32

ولا يمكن ان يتصورها التام: B 34

الامر لو : L 36

yok من النعمة فيها B'de 39

الضرر لاحقاً منه في الامم : B 41

الناس : B 43

سدق : B 45

إلى الاعتباس : B 47

خيرة : B 23

جدا على ما يشاء : B 25

باضطراب ان لا يفهم هذه : B 28

جزأوو : B 31

يعسر الوقوف عليه ولا : B 33

هو : L 35

يصنوه : B 38

yalnız بالرموز B'de var. 40

الفحص : B 43

الصنعة : B 44

لو احتياج : B 46

بجواهر يكون : L 48

بين العالم أن التعامل بالذهب والفضة ضرورى وأنه لا يوجدُ جوهرٌ يخلفهما البتة ولو⁴⁸ وجد ذلك لَلْحَقَّه⁴⁹ مالحق هذين الجوهريين فلذلك لم يفصحوا في كتبهم⁵¹ عن شيء من أعمال هذه الصناعة ولا كان غرضهم فيها تعليمها⁵² | ولا إذا عتتها عند الجمهور وإنما ارادوا أن يُنبئه⁵³ الفطنُ إلى العلم اذ مثل هذه⁵⁴ من الامور هو الذى يشتاقه الانسانُ بالطبع⁵⁵ أولاً⁵⁶ فيدعوه النزوعُ الذى يحدث إلى⁵⁷ اقتناء⁵⁸ العلم فذو الفطنة⁵⁹ الفائقة⁶⁰ ستحصل⁶¹ له⁶² المعرفةُ التامة والسعادةُ من حيث لا يشعر⁶³ ويكون اغتباطه حينئذ⁶⁴ بما ادرك من الفلسفة⁶⁵ اعظم من اغتباطه بالحاصل له⁶⁶ من هذه الصناعة وقد يكون حقيراتُ الامور اسباباً⁶⁷ لعظيبتها فن البين عما⁶⁸ قدّمناه أن⁶⁹ اعمال هذه الصناعة لا تكون⁷⁰ إلا بالاستنباط قوى⁷¹ عند الوقوف على المعادن وحصول⁷² اليقين بذلك الجزء من العلم فإذا ذن⁷³ لا يُوقَفُ عليها إلا بعد الفلسفة⁷⁴ فمن أحب حصولها فيكثر نصيبه من اجزاء الفلسفة وهى الحكمة التامة التى يقف الانسان بمعرفتها على حقايق الاشياء فيلحظ الصنعة في ضمن معارفه⁷⁵ ولا يعتنيها إلا الفيلسوف ولو⁷⁶ اقتنى هذه الصنعة غير فيلسوف⁷⁷ لَوَقَعَ في العالم اعظم الفساد واذا انت

48 - 49 B : بها المعاملات لا وجد كالذهب (?) والفضة ولو :

51 L : هدين في كتبهم :

53 L : ارادوا لتنبئه :

55 L'de بالطبع yok.

57 B : النزوع الى :

59 L : الفطوره :

61 L : سحصل :

63 B : لم يشعروا :

65 B'de من الفلسفة yok.

67 L : سبباً :

69 B : قدمناه من ان :

71 L'de قوى yok.

73 B : فاذا يوقف عليها الا بعد الفلسفة التامة :

74 B'de kısmi فن احب . . . في ضمن معارفه yok.

76 B : معارفه ولو :

50 B : وجدت لالحق :

52 B : يعلميها :

54 L : هذا :

56 B'de اولاً yok.

58 B : اقتناع :

60 B : التامة :

62 B : لهم :

64 L : في :

66 L'de له yok.

68 B : عن ما :

70 B : يكون :

71 - 72 B : قوى و حصول :

76 L : اقتناها غيره :

تصفحت كتبَ الواضعين في⁷⁷ هذه الصناعة تجدهم يقولون انه⁷⁸ ينبغي أن يقدم⁷⁹ قبل النظر فيها بالنظر في التعاليم⁸⁰ والعلم الطبيعي وأما ما في النفس مطابق⁸¹ بوجود⁸¹ الامر من خارج فقد بين ارسطاطاليس⁸² في كتابه في المعادن⁸³ انها داخلة تحت الممكن⁸⁴ إلا أنها⁸⁵ من الممكن الذي يعسر وجوده بالفعل اللهم إلا⁸⁷ أن تتفق امور⁸⁸ يسهل⁸⁹ بها وجودها⁹⁰ هو أن⁹¹ يحصل للطالب لها نصيب⁹² وافر من السعادة وأن يحضره جميع العلوم الطبيعية مع تجارب متصلة وحل رموز الحكماء فيها⁹³ وإن ارسطاطاليس⁹⁴ فحص عنها اولاً في هذا الكتاب⁹⁵ على طريق الجدل فأثبتها⁹⁶ بقياس⁹⁷ وابطلها بقياس اخر⁹⁸ على ما من⁹⁹ عادته فيما يكثر عناده من الاوضاع ثم اثبتها أخيراً¹⁰⁰ بقياس ألفه¹⁰¹ من مقدمتين بينتهما¹⁰² في اول كتابه¹⁰³ أحدهما¹⁰⁴ أن الذهب والفضة وجميع الجواهر التي لا تحرقها النار بل تحيلها¹⁰⁵ | واحدة¹⁰⁶ بالنوع¹⁰⁷ وأن¹⁰⁸ الاختلاف الذي بينهما¹⁰⁹ ليس¹¹⁰ في هياتها¹¹¹ وإنما

KH, sa. 272
273HKI, sa. 1527
1528

77 B'de في yok.

79 يتقدم : L

80 واما اصل (؟) في النفس منها يطابق لوجود : B

81 ارسطو : L, HK

82 الامكان : HK

83 من (HKI) Hacı Khalife'nin İstanbul basımında (sa. 272).
84 HK : قرأتين

85 yok. يحصل للطالب . . . الحكماء فيها : L, HK - 83

86 yok. وان ارسطاطاليس : L, HK

87 yok. فحص عنها . . . الجدل في : B - 96

88 yok. ما من : HK - 99

89 yok. اخر : HK

90 yok. وهو الطريق الذي اثبتها من قياس الفه : B - 101

91 yok. اثبتتها : L, الفهسا : B

92 yok. (؟ تجزئها) بحرها : B - 106 وها : KH, احدها : L

93 yok. ان الفلزات واحدة : HK - 105, 106

94 yok. واحدة بالجنس وكثيرة بالنوع : L - 107

95 yok. بينها : HKI, الذي فيها : L - 109

96 yok. بل : L - 111

78 B'de انه yok.

80 قبل النظر في التعاليم : B

81 ارسطاطاليس في كتاب المعادن : B

82 غير انها : B

83 وجوده الا : B - 87

84 تسهل : B, تسهل : L

85 نطيب : B

86 yok. في هذا الكتاب : HK

87 م : B

88 خيرا : L - 100

90 هذا الكتاب : L, الكتاب : HK - 103

91 yok. ان : KH - 106

92 ما هياتها : HK - 110

هو في اعراضها وبعضه ¹¹² في اعراضها الذاتية ¹¹³ وبعضه ¹¹⁴ في اعراضها العرضية والمقدمة الثانية ¹¹⁵ أن كل شيئين ¹¹⁶ تحت نوع واحد اختلفا بعرض فإنه يمكن انتقال كل واحد منهما إلى الآخر ¹¹⁷ فإن كان العرض ذاتيا ¹¹⁸ عسر الانتقال وإن كان مفارقا سهلا ¹¹⁹ الانتقال ¹²⁰ والعسر في هذه الصناعة والصعوبة ¹²¹ إنما هو لاختلاف ¹²² أكثر هذه ¹²³ الجواهر في اعراضها الذاتية ¹²⁴ واعراضها العرضية ويشبه ¹²⁵ ان يكون الاختلاف ¹²⁶ الذي بين الذهب والفضة يسيرا ¹²⁷ جدا ¹²⁸ وقد تبين مما ذكرنا | السبب ¹²⁹ الذي دعا أكثر الناس ¹³⁰ إلى الغلط في اثباتها والتجاوز ¹³¹ إلى دفعها الممكن فيها وقد ادعى ¹³² من لا رياضة ¹³³ له في العلم ¹³⁴ تزييفها ¹³⁵ وابطالها ¹³⁶ وكلا القولين خارج عن الصواب .

تم الكتاب بعون الوهاب ¹³⁷

والحمد لله وحده

وصلى الله على سيدنا محمد واله وسلم ¹³⁸

¹¹² بعضها : B

¹¹⁴ بعضها : B , L

¹¹⁶ كل شيئين : HKI , كل الشيتين : HK

¹¹⁸ فالعرض . . . (؟) ذاتيا : B

¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ L : عسر عسر ذلك وان لعسر عسر ذلك

¹²¹ yok. والصعوبة : L, HK

¹²³ yok. هذه : L

¹²⁴ - ¹²⁵ L, HK : ذاتية ويشبه

¹²⁷ HK, B : يسيرا , HKI, L : يسيرا ¹²⁸ HK ve HKI metinleri burada bitiyor.

¹²⁹ B : جدا هذا هو السبب

¹³¹ B : وتجاوز

¹³³ B : من الارتياض

¹³⁵ L : إلى تزييفها

¹³⁷ B : تمت

¹³⁸ dan itibaren bu cümle yalnız L'de var.

بل هو في اعراضها الذاتية : L ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³

والثانية : L, HK ¹¹⁵

منها معا : L ¹¹⁷

سهل : HKI , فاسهل : B, HK ¹¹⁹

كل واحد منهما معا فان سهل مفارقتة سهل الاسعال وان لعسر عسر ذلك

هو الاختلاف : B , هو اختلاف : L ¹²²

الجواهر إلى اعراضها ذاتية : L ¹²³ - ¹²⁴

الحلاق : L ¹²⁶

دعا الجمهور : L ¹³⁰

فيها ادعا : B ¹³²

لعلم : L ¹³⁴

yok. وابطالها : L ¹³⁶

Bu cümle yalnız B'de var. ¹³⁸

